

Fenntarthatatlan fejlődés és a problémák kezelésének kísérletei

VÁRHELYI TAMÁS

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Gazdaságtudományi Intézet, Turizmus Tanszék
Egészségház u. 4., Eger 3300
varhelyi.tamas@uni-eszterhazy.com

A világ globális problémáival, illetve a környezet védelmével foglalkozó szakemberek körében egyre inkább egyértelművé válik, hogy a világ jelenlegi fejlődésének menete a Föld szempontjából fenntarthatatlan. Ennek ellenére a szakirodalomban és a közbeszédben még mindig a fenntartható fejlődés terminológiát használjuk. Ez azért problematikus, mert elfedi a tényleges helyzet súlyosságát. Ebben a tanulmányban bemutatom, hogy milyen környezetvédelmi problémák miatt kell a világ fejlődését fenntarthatatlannak minősíteni, mikor és miért keletkezett a fenntartható fejlődés kifejezés, mit láttak akkor előre a szakemberek és az ezzel foglalkozó szakpolitikusok, vezetők. Néhány példán keresztül bemutatom, hogy az ENSZ és az Európai Unió hogyan próbálta kezelni a problémát, mennyire és miért sikertelenek ezek a próbálkozások.

A sikertelenség egyik fő oka az, hogy a világgazdaság jelenlegi, növekedésre és csaknem korlátlan globális versenyre épülő rendszere nem alkalmas a fenntarthatóság biztosítására. Egy korábbi tanulmányban (*Várhelyi-Árva, 2023*) bemutattuk a világgazdaság fenntarthatósággal, illetve válságkezeléssel kapcsolatos részeit, amelyben kitértünk a gazdasági szempontból legfontosabb világtrendekre, technológiai fejlődési tényezőkre. Ebben a tanulmányban ezt a kérdést is tovább vizsgálom, a fenntarthatatlanság szempontjából.

A sikertelenség drámai mértékét az ENSZ fenntartható fejlődés rendkívüli ülése dokumentumainak elemzésével támasztom alá – már 1997-ben is látszott, hogy a megfelelő tudományos és politikai helyzetfelismerés ellenére a megoldás nem halad a szükséges mértékben. Ennek ellenére a világ töretlenül optimista: az ENSZ 2015-ben 2030-ra az eddigieknél konkrétabb fenntarthatósági célokat határozott meg, és 2030-ra nyilvánvalóvá fog válni az igazság: a fenntarthatóság a jelenlegi gazdasági-szabályozási-társadalmi környezetben nem lehetséges, és

a Földet, illetve az egész jelenlegi életmódunkat érintő katasztrófa elkerüléséért sokkal többet és másképp kellene cselekedni.

***Kulcsszavak:* fenntartható gazdaság, környezetvédelmi problémák, ENSZ fenntartható fejlődési célok, globalizáció, fenntarthatatlanság**

1. A legfontosabb környezetvédelmi problémák

A világ egyre inkább tisztában van azzal, hogy a környezetvédelmi, fenntarthatósági problémák a legfontosabbak az emberiség jövője szempontjából. Gazdasági berendezkedésünk, a multinacionális cégek által meghatározott kapitalizmus alapja azonban a gazdasági növekedés – ezeknek a cégeknek a részvényesei folyamatos, negyedévenkénti eredményt, általában növekedést várnak el a cégek menedzsmentjétől. Abban ugyan konszenzus van, hogy a jelenlegi folyamatok fenntarthatatlanok, és környezetünk pusztulásához, a Föld élehetlenné válásához vezetnek, de azt a következtetést csak nagyon kevesen vonják le, hogy a folyamatos gazdasági növekedés, valamint a népesség növekedése összeegyeztethetetlen az emberiség mai értelemben vett életének fenntarthatóságával. Így bár a legtöbben fenntartható fejlődésről beszélnek, valójában olyan nincs, hogy ennek a folyamatos gazdasági fejlődés is a része legyen.

Nézzük meg először a definíciót (Átmenet a fenntarthatóság felé: Világ Tudományos Akadémiáinak Nyilatkozata, Tokió, 2000):

„A fenntarthatóság az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, a környezet és a természeti erőforrások jövő generációk számára történő megőrzésével egyidejűleg.”

A fenntartható fejlődés komplex folyamat, amelynek általánosan elfogadottan három fő aspektusa van: a fenntartható gazdasági, ökológiai és társadalmi fejlődés.

Ha megnézzük a világ folyamatait az elmúlt harminc évben, akkor valójában megkérdőjelezhető, hogy a folyamatok többsége fejlődésnek nevezhető-e. A fenntarthatóság szempontjából a fenti definíció értelmében a válasz egyértelműen nem, hiszen nyilvánvalóan nem őrzik meg a környezeti és természeti erőforrásokat a jövő generációi számára!

1.1. A fenntarthatóság fő problémái

Az emberiségre leselkedő veszélyeket a fenntarthatóság szempontjából 4 csoportba sorolhatjuk:

- Klímapolitikai veszélyek, globális felmelegedés;
- A gazdaság számára fontos erőforrások (anyagok) elfogyása, kimerülése (az ipar számára bányászott anyagoktól a mezőgazdasági talajok kimerüléséig);

- A környezet elszennyezése (hulladékfelhalmozódás és általános szennyezés, ide értve az ivóvízkészlet és egyéb vizek, tengerek elszennyezését is);
- A szükséges mennyiségű energia biztosításának ellehetetlenülése.

A fentiek közül az elsőt veszik a politikusok, állami vezetők a legkomolyabban, és látszik, hogy sajnálatos módon ebben sem sikerül megfelelő eredményeket elérni. A legnagyobb fejlődés talán a harmadik területen van, ahol a fejlett világ lakosságának jelentős része környezettudatosná vált – de ez összességében még kevés az eredményhez.

Természetesen emellett még további komoly veszélyek leselkedhetnek a jövőnkre: a mesterséges intelligencia nem megfelelő irányú fejlődése vagy a biológiai-genetikai technológiák fejlődésével előálló veszély, a közvetlen veszélyekről (atomháború vagy atomkatasztrófa, valamint pandémiás katasztrófák) nem is beszélve.

1.2. A globális felmelegedés

A klímaváltozás leegyszerűsítve a Föld globális átlaghőmérsékletének hosszú távú és tartós emelkedését jelenti. Okai (a jelenlegi folyamatoknak egyértelműen) elsősorban antropogén hatások. Az üvegházhatás több fokkal emeli a bolygó átlaghőmérsékletét. Az ipari forradalom óta emelkedik a légkörben az üvegházhatású gázok mennyisége, ami az elmúlt évtizedekben kezd kritikussá válni.

A Föld klímájának megváltozása nem csak a természeti környezetre van hatással. Drasztikus változások zajlanak a gazdaság és a társadalom területén (mezőgazdasági termelésben, a földhasználatban, a járványzónákban, a vízkészletben). Ugyanez igaz a természeti katasztrófákra (hőhullámok, elsviatagosodás, árvizek). Az éghajlatváltozás a jelen folyamatok alapján önmagában ellehetetleníti a fenntartható fejlődés megvalósíthatóságát – azaz a jelenkori fejlődés fenntarthatatlan.

Egyre kevesebben, de még az elmúlt években is voltak olyan politikusok, akik vitatták a globális felmelegedés tényét vagy ember által okozott voltát. Pedig tudományosan már kb. 30 éve bizonyítottnak tekinthető, hogy az üvegházhatású gázok növekvő kibocsátása jelentős mértékben hozzájárul a globális felmelegedéshez (Fenntartható Fejlődés Bizottság, 1997). Arra hivatkoznak, hogy korábban is voltak a Föld életében melegedési ciklusok – ez igaz, csak azok nem ilyen gyorsan zajlottak, nem is beszélve a kibocsátással az egyértelmű ok-okozati összefüggésről.

Márpedig a globális felmelegedés több veszélyes következménnyel jár: a mélyebben fekvő tengerparti területek víz alá kerülése, vízhiány, egyes térségek extrém felmelegedése és elsviatagosodása (a Földön a felmelegedés nem egyenletes), éghajlati anomáliák, az élelmiszer-termelés feltételeinek romlása, új kórokozók megjelenése vagy a régiók terjedésének megkönnyítése.

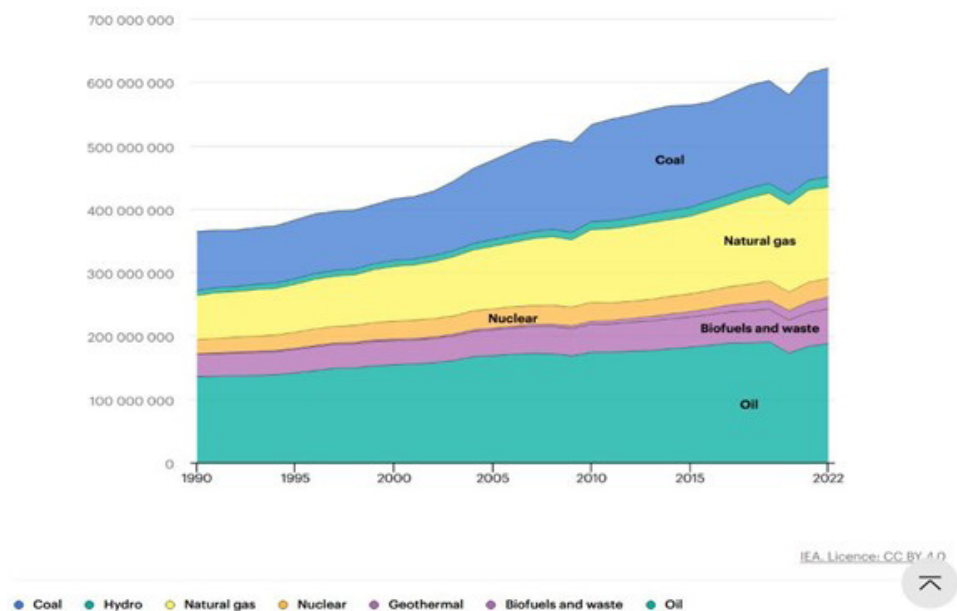
Az emberiség a kilencvenes években felismerte a problémát, kidolgozta a megoldási lehetőségeket – a következő fejezetben elemezzük, hogy 30 éve már az is látszott, hogy

ennek ellenére a döntéshozók, illetve a szennyezők nem képesek rálépni a fenntarthatóság útjára. Pedig léteznek környezetbarát, mindenki számára hozzáférhető megújuló energiaforrások, melyek

- természeti folyamatok során folyamatosan rendelkezésre állnak vagy újratermelődnek,
- összhangban vannak a fenntartható fejlődés alapelveivel,
- hosszú távon is képesek lehetnek kielégíteni a Föld energiaszükségletét,
- tiszta energiaforrások, zéró emisszióval (bár sajnos ez a termelésükhöz szükséges eszközök előállítására nem igaz),
- az energiafüggetlenséget az országok, illetve termelési vállalat szintjén is növelik.

Ez elvileg elvezethetne a környezetbarát, fenntartható energiagazdaság megteremtéséhez (technológiai okból az atomenergia mindenképpen szükséges, a fosszilis energia termelése azonban nagyrészt kiváltható lenne). Elvezethetne, de csak akkor, ha a Föld energiafelhasználása nem növekedne – a nagy baj az, hogy ez nem így van.

Bár az igaz, hogy a napjainkban belépő megújuló energiaforrások egyre nagyobb mértékben nyernek teret a fosszilis tüzelőanyagokkal szemben, az energiafelhasználás olyan ütemben növekszik, hogy a fosszilis energiák termelése is nő – azaz a szennyezés folyamatosan nő, ahelyett, hogy csökkenne. Ezt a következő ábrán lehet részleteiben is látni:

Forrás: World Energy Balances, 2024

1. ábra: A primer energiahordozók részesedése a világ energiafogyasztásában az 1990–2022 közötti időszakra

A jövőnket veszélyeztető négy fő tényező mögött néhány ezeket súlyosbító folyamatot lehet azonosítani. Ezek közül kétségtelenül a legfontosabb a népesség növekedése, melyet más kontextusban korábban már sikerült elemezni (*Várbelyi–Árva*, 2023).

A Föld a korábban már említett ökológiai lábnyom nagyságának függvényében képes egy bizonyos mennyiségű embert eltartani. A ma a fejlett világban elfogadhatónak tartott szinten ez 4-6 milliárd ember – azaz már ma többen élnek ennél. A népesség jelentős része azonban jóval kevésbé terheli a környezetet, mint a fejlett és/vagy gazdag, pazarló országok. Környezetvédelmi szempontból a probléma az, hogy előbb-utóbb a döntő többség úgy szeretne élni, mint a gazdagok, de legalábbis a fejlett világ jól élő középosztálya – ez azonban már a mai népesség esetén sem lehetséges. Vegyük észre, hogy egyébként közgazdasági szempontból ez egy potenciális igény, hajtóerő – azaz ha nem avatkozunk be, akkor a helyzet csak romlani fog.

Az egyetlen fenntartható út a népesség növekedési ütemének csökkentése, valamint a gazdagok pazarló életmódjának korlátozása. A népesség növekedését csak a fejlődő világot célzó hatékony programok és a fejlettebb világból érkező, célzott, feltételekhez kötött, igen jelentős mértékű források segítségével lehetne csökkenteni – a világ gazdasági berendezkedése, a multinacionális cégek és az országok versengése azonban ezt nem teszi lehetővé. A gazdagok túlfogyasztásának korlátozása szintén nem egyszerű, bár még ehhez lehetne a legkönnyebben megteremtteni a társadalmi támogatottságot. Így például elképzelhető lenne, hogy a magánrepülőgépek használata után legalább olyan mértékű díjat kellene fizetni, amennyivel az a polgári légitársaságoknál jobban terheli a környezetet – ide értve az előállításuk és az infrastruktúraigényük költségét is. Az életmód változása, a fogyasztás korlátozása szintén nehéz kérdés, és bár ennek vannak az emberi gondolkodást a gazdasági kérdésektől függetlenül érintő vonatkozásai, itt is a fő kérdés a gazdasági rendszer, az ennek szereplői által szinte korlátlan pénzből finanszírozott, a fogyasztás növelését célzó életmód-propaganda. Ebből adódik, hogy célszerű lenne a gazdasági rendszerünk fenntarthatóságát is részletesen megvizsgálni – ebben a tanulmányban a fenntarthatatlanság közgazdasági okaira csak ráirányítjuk a figyelmet azzal, hogy a 30 évvel ezelőtti anyagok és tudás ellenére romlott és folyamatosan romlik a helyzet.

A gazdasági rendszerünk kritikáját megvizsgálhatjuk a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek alakulása szempontjából is. Ezt természetesen szociális és más szempontból rendszeresen vizsgálják, itt csak néhány példát hozunk, amelyek további veszélyekre is rávilágítanak:

- A Föld népességének 60 százaléka Ázsiában él, és a népességnövekedés a legszegényebb kontinensen, Afrikában a legnagyobb.
- Egyes országokban – pl. Bangladesben – már ma is kezelhetetlenné vált a népességnövekedés. De egy sor afrikai országban is eltűntek már az őshonos állatok, mert élőhelyükből vagy mezőgazdasági terület lett, vagy levadászták őket.

- A „civilizáció” terjedése ezt erősítette, az autentikus kultúrák rombolása mellett – ezek az országok nem tudták befutni a maguk szerves fejlődési pályáját.
- A felső 10% jövedelme mintegy kilencszer nagyobb, mint az alsó 10% jövedelme.
- Ezen belül az USA leggazdagabb 1%-ának vagyona meghaladja az USA „alsó 90%”-ának vagyonát.
- A leggazdagabb 1% a világ vagyonának 46%-át birtokolja.
- Az amerikai háztartások körülbelül 24%-a 3 vagy több autóval vagy más könnyű járművel rendelkezik.

Mindezek arra világítanak rá, hogy bár gazdasági rendszerünk bizonyára a lehető leghatékonyabb a gazdasági fejlődés szempontjából (amire védelmezői rendszeresen hivatkoznak), ez korántsem feltétlenül jó az emberiség többsége számára. Akinek pedig jó, azok számára is ez csak a jövő felélését jelenti – az ő gyermekeik, unokáik számára is élehetetlen lesz a világ, még ha a vagyonuk miatt a kedvezőtlen hatásokkal később is szembesülnek majd.

Ahogy korábban már elemeztük (*Várhegyi–Árva, 2023*), bár a jelenlegi világgazdasági rendszerben a fogyasztó, egyben választópolgár áll elméletileg a középpontban, és a döntéshozók olyan feltételek megteremtésében érdekeltek, amelyek elősegítik a fogyasztói elvárások minél alaposabb kielégítését. Ezek az igények, elvárások azonban nagyrészt mesterségesen, a cégek marketingtevékenysége által lettek létrehozva. A fogyasztók ezen rövid távú érdeke egybeesik az elsősorban az USA, illetve a fejlett nyugat-európai országok tőkés csoportjainak tulajdonában lévő multinacionális cégek érdekeivel, és a minél olcsóbb termelés érdekében ezek a cégek világméretű termelési, ellátási láncokat hoztak létre. Azonban ahogy az már régóta a szakmai és laikus közbeszéd tárgya, ez környezetvédelmi szempontból fenntarthatatlan, és számos más társadalmi szempontból sem igazságos. A rendszer egyik alapja a globalizáció, amelyet az ezredfordulóig többnyire pozitívnak tekintett a világ. Kialakultak ugyan globalizációellenes mozgalmak, de a közgazdászok körében szinte konszenzus volt azon a téren, hogy a világ gyors gazdasági fejlődése szempontjából erre van szükség. Mivel a XX. század végére a munkaerő vált a legfontosabb termelési erőforrássá, a nemzetközi vállalatok az összes vállalati profit maximalizálása érdekében a mai napig arra törekednek, hogy a termelést oly módon szervezzék meg, hogy a viszonylag képzetlen munkaerőt igénylő tevékenységeket oda telepítsék a világban, ahol az olcsó munkaerő nagy mennyiségben található (*Krugman, 2018*).

Mindennek a közvetlen következménye a multinacionális cégek profitjának növekedése, valamint a társaságok tulajdonosainak gazdagodása, a közvetett következmény pedig a szállítási tevékenység növekedése, ami jelentős szén-dioxid-kibocsátással jár, és így erősíti a globális felmelegedést, növeli az energiateljesítményt.

Az elmúlt évtizedekben a világ számos térségében és országában kérdőjelezték meg a globalizáció folyamatát. Ahogy azt az ENSZ Latin-Amerikai Gazdasági Szervezetének

legutóbb a koronavírus-járvány kapcsán kiadott elemzésében írták, a 2008-as válságot követően a globalizációval és annak öngyógyító képességével szemben kételyek merültek fel (pl. *Pol*, 2020). Vannak egyértelműen globalizációellenessé vált közgazdászok: így például Bogár László szerint (*Bogár*, 2003) az ökológiai lavina megállítása talán már meg is haladja az emberiség teljesítőképességét. „Erre utalnak azok az erőtlenségek, amelyek Rio de Janeirótól Kiotóig és Johannesburgig jól jelzik a globalitás birodalmának rövidlátó cinizmusát az emberiségre leselkedő veszélyek elhárítását illetően” – ezzel a kérdéssel fogunk foglalkozni a tanulmány II. részében. Ő idézi egyébként II. János Pál pápa mondatát is: „A világ számos tájának társadalma átadja magát a pillanatnyi örömöknek és a fogyasztás gyönyöreinek, és közömbös a velük okozott kárral szemben”, illetve „az ökológiai kérdés súlyossága az emberi erkölcs mély válságából fakad”. Ezek a kérdések a jelenlegi Szentatya gondolkodásának is a középpontjában állnak. Kétségtelenül lényeges ez az erkölcsi válság, de meg kell vizsgálni, miből fakad. Ez összetett, de a legfontosabb szempont itt is nyilvánvalóan a profitérdekelt, profitmaximalizációs kényszerben lévő multinacionális cégek érdeke, a fogyasztásösztönzés érdekében elköltött milliók. Észre kell venni, hogy a probléma nem elsősorban ezen cégek vezetőinek erkölcsi színvonalából eredeztethető, hanem a gazdasági rendszerből rájuk is nehezedő kényszerekből. Azaz egyes antiglobalista aktivisták véleményével ellentétben nem ezek a cégek „gonoszak”, hanem a rendszer a versenyfeltételek miatt nem tud másként működni.

A globalizációellenesség egyébként egyértelműen erősödik a világban, különösen a „Globális Dél”-nek nevezett országokban. Ennek azonban nem környezetvédelmi, hanem hatalmi, alárendeltségérzésre visszavezethető okai vannak. Érdekes például Stephen Howe gondolata, aki könyvében megvizsgálja, hogy mit jelent a birodalmi gondolat (*Howe*, 2004): szerinte a szegényebb országokban élő emberek nagy része mindig pontosan megértette, mit akartak a támadók, legyen szó bármilyen típusú hódításról vagy neokolonizációról. Ezek az országok a Nyugat, de főként az USA gazdasági-politikai dominanciáját többnyire így élik meg. Ez a tanulmány szemszögéből két vonatkozásban is problémás: az ellenszenv miatt elutasíthatják a fejlett országok környezetvédelmi irányelveit is, illetve nehezebbé válnak a fenntarthatóság érdekében szükséges nemzetközi megállapodások, együttműködések.

2. Problémamegoldási kísérletek globális szinten

Bár már a hatvanas évektől egyre intenzívebben foglalkoznak a tudósok a környezetvédelmi problémákkal, kormányzati szinten ez mintegy harminc éve tekinthető komoly fókuszú témának. Azóta a világ országai és szervezetei megpróbálnak megoldásokat találni. Hosszan lehetne elemezni, hogy ez mennyire nem sikerül, gyakran mennyire nem is hiteles – pl. amikor az éves klímacsúcsokra extrém környezetkárosító

magánrepülőkkal érkeznek a résztvevők. Erre itt terjedelmi okokból sincs lehetőség, de két példával kiválóan szemléltethető a helyzet súlyossága.

2.1. Az ENSZ-közgyűlés rendkívüli ülészakának tanulságai

Az ENSZ viszonylag korán elkezdett foglalkozni a környezetvédelem, illetve a fenntarthatóság kérdéseivel. Főtitkára, U Thant már 1969-ben drámai felhívással fordult a világ közvéleményéhez, többek között kijelentve, hogy „az emberiség történelme során most első ízben vagyunk tanúi egy olyan világviszonylatú válság kibontakozásának, amely mind a fejlett, mind a fejlődő országokat érinti: az emberi környezet válságáról van szó”, illetve „ha a jelenlegi irányzatok továbbra is érvényesülnek, biztosra vehető, hogy veszélybe kerül az élet a földgolyónkon” (A fenntartható fejlődés nemzetközi programjának értékelése, 1997). Ennek folyományaként tartották meg 1972-ben Stockholmban a környezetvédelmi világértekezletet, az ott született nyilatkozatok az emberközpontságára, környezet-egészségügyi elvekre és a jövő generációk iránti felelősségre épültek, és a nemzetközi együttműködések kialakítását kezdeményezték.

Az ezt követő években a környezetvédelmi problémák nyilvánvalóvá váltak, miközben a világ népessége nagyon gyorsan növekedett. Felvetődött a gazdaságpolitika és a környezetpolitika integrálásának szükségessége, és Stockholmhoz képest megjelent az új fogalom, a „fenntartható fejlődés” fogalma is. Ezzel részben a gazdaság szereplőit próbálták megnyerni, de sokak szerint itt mentek félre a dolgok, mert ez a fogalom azt sugallja, hogy lehetséges intenzív gazdasági fejlődés fenntartható módon. Mára kiderült, hogy ez fából vaskarika, nincs ilyen: a gazdasági világtrend nem alkalmas önkorlátozásra, a fenntarthatóság kritériumainak megfelelő működtetésére.

Az 1990-es években ez még nem volt egyértelmű. Ebben a szellemben rendezték meg Rióban a mérföldkőnek számító Környezet és Fejlődés ENSZ-konferenciát, amelyen fontos megegyezések születtek, és amelyet máig mérföldkőnek tekintünk. Itt fogadták el az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményét az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentéséről, azonban az USA nem fogadta el a határértékeket és az időpontokat. Itt született egyezmény a biológiai sokféleségről is, és itt állapodtak meg arról, hogy a fejlett országok a GNP 0,7%-át egy Globális Környezetvédelmi Alapba fizetik be, amely egyébként sajnálatos módon soha nem teljesült. Létrejött az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottsága is a konferencia határozatainak figyelemmel kísérésére.

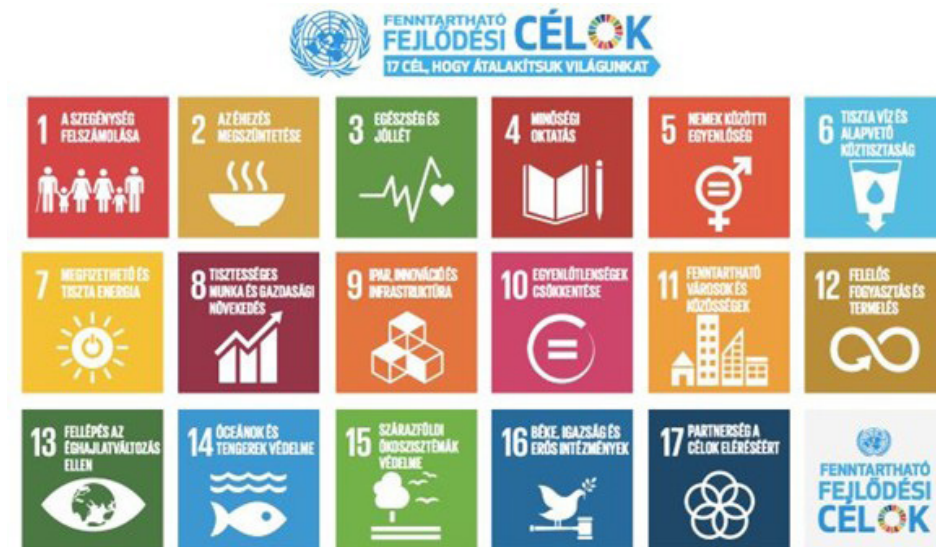
Az ENSZ öt év múlva, 1997-ben értékelte a fejleményeket. Utólag ezt a tanácskozást abban az értelemben szintén kulcsfontosságúnak tekinthetjük, hogy ezen kiderült: a Rióban elfogadott célokat képtelen megvalósítani a világ. Az értékelés szerint az eredmények és erőfeszítések ellenére tovább romlott a földi környezet állapota. Ráadásul csökkent az együttműködési készség is, elsősorban az Észak–Dél vonatkozásában, így a Globális Környezetvédelmi Alapba történt befizetések az 1992-es 0,34%-ról 0,25%-ra mérséklődtek. Ezentúl az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése és az erdők

védelme tekintetében sem sikerült a különböző országcsoportok (illetve ezek ipari lobbijai) különböző érdekei miatt egyezsége jutni.

Pozitív fejlemény, hogy a kormányzati és nemzetközi szervezetek mellett megerősödtek a civil környezetvédő szervezetek is. Ezek kritikusan viszonyultak a folyamatokhoz, és deklarálták, hogy a kormányzati szereplők nem hajtották végre az öt éve tett vállalásaikat. Kiemelték, hogy tovább terjednek az elsősorban a fejlett országokban kialakult nem fenntartható termelési és fogyasztási szokások, azaz kezdték felismerni és kommunikálni, hogy a globalizációnak komoly ártalmi is vannak, és terjedése elsősorban a multinacionális cégek érdekeinek megfelelően történik. A civil szervezetek egyértelműen nyomást gyakoroltak annak érdekében, hogy a legfontosabbnak ítélt területeken az ENSZ rendkívüli ülészaka egyértelműen határozza meg a feladatokat, és nevezze meg az azok végrehajtásáért felelősöket. Bár a civilek nyomásgyakorlása fontos volt és azóta is fontos, a következő vizsgált példán látható, hogy a kormányok és az ENSZ szervezetei inkább hajlamosak politikailag jól hangzó ígéreteke, általánosságok leírására.

2.2. Az ENSZ aktuális fenntartható fejlődési céljai

2015 szeptemberében az ENSZ 193 tagállama New Yorkban egy ENSZ-csúcstalálkozón elkötelezte magát amellett, hogy véget vetnek a szegénységnek, megküzdnek a klímaváltozással, és harcolnak az igazságtalanság ellen. Ezért a csúcstalálkozón egyhangúlag fogadták el azt az új globális fejlődési programot, amely 2030-ig a szegénység felszámolását és a fenntartható jövő felépítését tűzi ki célul (ENSZ Fenntartható fejlődési célok, 2015).

Forrás: AGENDA 2030 Fenntartható Fejlődési Keretrendszer

2. ábra: ENSZ fenntartható fejlődési célok

A 193 ország által egyhangúlag elfogadott 17 fenntartható fejlődési cél (SDG-k) a fejlődés új egyetemes mércéjét állította fel annak biztosításával, hogy senkit sem hagynak magára. Az SDG-k mögött álló célkitűzések és indikátorok egy viszonyítási alapot jelentenek az előrehaladás sikerességének méréséhez.

A 2030-as fenntartható fejlődési keretrendszer célja szerint egy jobb jövőt kínál bolygónk egészének és emberek milliárdjainak világszerte, ugyanakkor cselekvésre szólítja fel mind a fejlődő, mind a fejlett országokat, hogy véget vessenek a szegénységnek, kezeljék az egyenlőtlenségeket és megbirkózzanak a klímaváltozással 2030-ig.

A nemzeti programok és a nemzetközi együttműködés új korszakát bevezetni szándékozó új agenda valamennyi országot egy sor akcióra kötelezi, amelyek nemcsak a szegénység alapvető okaival foglalkoznak, hanem a gazdasági növekedés és jólét fokozásával, továbbá az emberek egészségügyi, oktatási és szociális szükségleteivel, miközben a környezetvédelemre is koncentrálnak.

A fenntartható fejlődést szorosabban véve csak a 11–16. pont taglalja. Természetesen helyes, hogy a fenntartható fejlődésnek mindhárom – gazdasági, társadalmi és környezeti – vetületével akarnak foglalkozni, de alapvetően hiányzik a felismerés, hogy mi okozza a problémákat, és korlátozások helyett még a gazdaság növekedésének fokozásáról beszélnek. A dokumentum szerint „kiegyensúlyozott és összehangolt módon” érnék el a célokat, de valójában azok részleteit tekintve egyértelmű, hogy nem reálisak, és egymással is ellentétben vannak. Hogy mennyire irreálisak ezek, és mennyire nem teljesültek az elmúlt években, arra példaképp nézzük meg a 15. cél (Szárazföldi ökoszisztémák védelme) néhány pontját.

A 15. célkitűzés: *„Védjük, helyreállítjuk, és fenntarthatóan használjuk a szárazföldi ökoszisztémákat, fenntartható erdőgazdálkodást folytatunk, leküzdjük a sivatagosodást, megállítjuk és visszafordítjuk a talajok és a biodiverzitás pusztulását.*

- 15.1 A nemzetközi megállapodásokból fakadó kötelezettségeinknek megfelelően 2020-ra biztosítjuk a szárazföldi és édesvízi ökoszisztémák és ökoszisztéma-szolgáltatásaik megőrzését, helyreállítását és fenntartható használatát, különösen az erdők, vizes élőhelyek, hegyek és száraz területek esetében.
- 15.2 Előmozdítjuk, hogy 2020-ra minden erdőtípusban fenntartható erdőgazdálkodás legyen, megállítjuk az erdőirtást, helyreállítjuk a leromlott erdőket, és világszerte jelentősen megnöveljük az erdőtelepítést és erdőfelújítást.
- 15.3 2030-ig leküzdjük a sivatagosodást, helyreállítjuk a leromlott talajokat és termőföldeket, ideértve a sivatagosodástól, aszálytól, illetve árvizektől sújtott területeket, és arra törekszünk, hogy a világon a talajmérleg (azaz a helyreállítás és leromlás különbsége) pozitív legyen.
- 15.5 Sürgős és jelentős mértékben beavatkozunk a természetes élőhelyek leromlásának csökkentése érdekében, megállítjuk a biológiai sokféleség csökkenését, és 2020-ra megvédjük a veszélyeztetett fajokat, megakadályozzuk kipusztulásukat.”

Láthatjuk, hogy az elmúlt 9 évben nem történt lényegi változás, vagy még tovább is romlott a helyzet. Ezt alátámasztja a World Energy Balances (2024) korábban tárgyalt energiamix-ábrája is, amelyen látható, hogy csökkenés helyett a szennyező, fosszilis energiák felhasználása folyamatosan növekszik (egyedül az olaj terén volt egy kis megtorpanás). Szintén alátámasztja a World Energy Outlook jelentés (World Energy Outlook, 2024): eszerint az energetikai kilátások összetettek, sokrétűek, és nem egyedül a klímastratégiákban megfogalmazott szükségsszerűségeknek megfelelően alakulnak. Három esetben 2020 volt a határidő – ezen már jócskán túl vagyunk. És semmi sem utal arra, hogy a következő hat évben esély lenne a vállalások akár felének teljesülésére.

Ezek alapján kijelenthetjük, hogy az eddigi nemzetközi szervezetek keretében történt erőfeszítések elégtelenek. 2030-ban ez végképp egyértelművé fog válni, hiszen a célok értékelésekor ki fog derülni, hogy maradéktalanul egyik sem teljesül, és környezetvédelmi vonatkozásokban a jellemző az, hogy a helyzet tovább romlik.

3. Kárenyhítési lehetőségek, konklúzió

Bár az előzőkben leírtak alapján reálisan nem remélhetjük, hogy a problémák igazán súlyossá válása előtt a nemzetközi közösség meg tudja oldani ezeket, nyilván nem mindegy, hogy a Föld élhetetlenné válása mikor következik be, az egyes problémákra fel tudunk-e készülni, lesznek-e az innováció révén olyan alternatív megoldásaink, amelyek részben ellensúlyozzák a fenntarthatatlanság miatt bekövetkező helyzetet. Az sem mindegy, hogy az egyes problémák nagyjából egyszerre következnek-e be, vagy évtizedekkel eltolódva. Ugyan a fentiekből nyilvánvalóan következik, hogy fontos lenne átgondolni az „alapvető emberi értékeket”, azokat a dolgokat, amelyek az emberek számára tényleg fontosak és nélkülözhetetlenek, az is látható, hogy a gazdasági rendszer belső törvényszerűségei miatt ez időben nem fog bekövetkezni. Az a mentalitás, amely nem az élet minőségét, hanem a fogyasztás növelését tekinti elsődleges értéknek, nem tartható fenn. Ám ez hiába okozza egyre nyilvánvalóbban az emberi környezet visszafordíthatatlan pusztulását, addig, amíg nem sikerül olyan korlátokat, gazdasági szabályozókat találni, amelyek megváltoztatják a gazdaságban a játékszabályokat, ebben nem fog bekövetkezni érdemi változás, amint azt az előző fejezetben bemutattuk. Így például hiába támogatja az EU is az egyre népszerűbb „sharing economy” (megosztásos gazdaság) és a hulladék nélküli gazdaság (körkörös gazdaság) elveinek alkalmazását, áttörésről nem beszélhetünk. Pedig ezek segíthetnének az ökológiai katasztrófa elkerülésében. Természetesen ez nagyon tudatos tervezést és szemléletváltást, továbbá jogi és egyéb kényszerítő mechanizmusokat igényel. Enélkül számos komoly akadállyal kell számolni (lásd pl. *Kirchherr et al.* (2018)), és esélytelen, hogy ez a kellő időben és kellő mértékben-mélységben megvalósuljon.

Sajnos érdemi elmozdulás nincs a gazdasági rendszer okozta fenntarthatatlanság megváltoztatása terén, pedig egyre többen beszélnek arról a triviális gondolatról, hogy egy véges erőforrásokkal rendelkező bolygón a végtelen növekedés nem folytatható. Mivel mára egyértelműen láthatóvá vált, hogy a kritikus erőforrások jelentős része néhány nemzedéken belül el fog fogyni, nyilvánvalónak kellene lenni annak is, hogy nem lehet a növekedés a gazdasági rendszerünk alapja.

Ugyan egyre többször hallani, hogy a „bruttó hazai termék” (GDP), vagyis a gazdasági növekedés elsődleges preferálása helyett a nettó jólét, a „Net Welfare” (még pontosabban fenntartható nettó jólét) középpontba állítására lenne szükség, fel kell ismerni, hogy ez nem az országok, törvényhozók döntésétől függ, hanem ez is a világ gazdasági berendezkedésének következménye. Bár a technológiai fejlődés, az ipar 4.0 (lényegében az információs társadalom) megteremtheti a lehetőségét annak, hogy a környezetszennyező termelés helyett környezetkímélő megoldások terjedjenek el, eddig nem láthattuk, hogy a lehetőségeket erre használná a gazdaság. Ez nem is csoda, hiszen számára, tulajdonosai és menedzserei számára nem ez a siker fokmérője, hanem a növekedés és a profit. Pedig a technológiai fejlődés révén szükséges folyamatos változásokba könnyebb egy új szemlélet kritériumait beépíteni, mint ha ezt egy statikus, beállt gazdasági rendszerben kellene megtenni. Emellett a szolgáltatások arányának (egyébként is trendszerűen folyó) növekedése is egy lehetőség: ha már a jelenlegi gazdasági növekedési logika alapján növekedni, túlfogyasztani kell, akkor álljon a túlfogyasztás a környezetet nem károsító szolgáltatásokból. Ez a tőke számára is egy menekülési útvonal, ha (a környezettudatosá váló választók nyomására) a világ döntéshozói valahogy elérnék a szennyező, energiaigényes ipari termelés fenntarthatóságát szemponthoz megfelelő korlátozását.

3.1. További kárenyhítési lehetőségek

Tekintettel arra, hogy az eddigiek alapján a problémákért első helyen a világ gazdasági berendezkedése felelős, elsőként a gazdaság újraszabályozásához szükséges alapokról kell szólni. Ennek egyik kulcsa a „business science” és a gazdaságpolitika közelítése. Nagyon fontos, hogy a pusztán a profit maximálásával foglalkozó üzleti tudományok és a távolabbi, externális hatásokat is figyelembe vevő gazdaságpolitika közeledjen egymáshoz, de oly módon, hogy az üzleti tudományok, a business sciences építsék be magukba a gazdaságpolitika távlati szempontjait is. Ebben a nemzetközi szervezeteknek, kormányoknak, tudományos közösségeknek kiemelten nagy a felelőssége.

A másik fontos téma a területfejlesztési politika: a tájvédelem és a biodiverzitás megőrzése. Kiemelten fontos a biodiverzitás hatékonyabb védelme, hiszen anélkül a természet egyensúlya alapvetően képes megbomlani. El kell terjeszteni azokat a gondolatokat is, hogy egyes esetekben nem tudjuk még pontosan azt, hogy a környezet- vagy természetkárosítás milyen mechanizmusokon keresztül okoz problémákat, de nagy valószínűséggel problémákat fog okozni, és a biztonságos magatartás ennek megelőzése.

Az elmúlt években a pandémia miatt sok ember számára lett fontos a jövőbeli kockázatok csökkentése – ezt kellene most kihasználni, megfelelő irányba terelni. Érdemes lenne komolyan venni a rendszerökológiai szempontokat is: így pl. Jordán Ferenc szerint megpróbálhatnánk hibáinkból bölcsen tanulni és változtatni a hozzáállásunkon – ezáltal pedig (talán a világ eddigi legnagyobb projektjeként) akár új alapokra is helyezhetnénk az ehhez a bolygóhoz fűződő viszonyunkat (Jordán, 2023).

Azonnali beavatkozást igényelne a mesterséges keresletgenerálás visszafogása, hiszen ez a felesleges túlfogyasztás első számú közvetlen oka. A reklámok, marketing drasztikus szabályozása egy lehetséges és szükséges eszköz. A káros termékek, így a dohányárúk esetén ennek egyértelműen bebizonyosodtak az előnyei. A fogyasztásösztönző reklámok betiltása vagy drasztikus megadóztatása komoly paradigmaváltás lenne. Emellett igen fontos lenne egy olyan állami és civil összefogáson alapuló fogyasztóvédelem, amely nemcsak a fogyasztó egyszerű becsapása esetén lép fel, hanem akkor is, amikor egy termék fejlesztése során tudatosan beépítik az avulást. Fel lehetne lépni ennek az új típusú fogyasztóvédelmi szervezetnek az úgynevezett „gyors divat” (fast fashion) ellen is (nem csak a ruhaipar esetén).

Komoly lehetőség a fenntarthatóság erősítésére a globális termelési értékláncok rövidítése. Ahogy már említettük, az a neoglobalista tendencia, hogy egy-egy vállalat a termelését a világban földrajzilag optimalizálja, oly módon, hogy az alacsony hozzáadott értékű tevékenységeket az olcsó munkabérű országokba telepíti ki, és ennek révén nagy volumenű terméket szállít világszerte, ökológiailag már egyre kevésbé fenntartható. Fontos lenne olyan külön környezeti adókat kivetni a nemzetközi vállalatokra, amelyek visszaszoríthatnák a termékek nagy volumenű szállítását.

Erre egyébként most kiváló lehetőség nyílna: egyrészt a pandémia miatt az ellátási láncok sebezhetősége nyilvánvalóvá vált, másrészt bizonyos költségek irreális módon növekedtek – így ez igaz a tengeri szállítási költségekre. A probléma az, hogy a világ, illetve az egyes nemzetgazdaságok annyira függenek a növekedéstől (többek között a költségvetési bevételek volumene és az eladósodottság, adósságszolgáltatás miatt), hogy nem mernének olyan szabályozókat hozni, amelyek recesszióba taszíthatnák a gazdaságot.

A biztonság igénye a technológiai fejlődéssel együtt le fogja rövidíteni az ellátási láncokat, csökkenni fog a fejlett országokból az olcsóbb munkaerőt kínáló országokba a tőkekivitel, hiszen egy robotizált üzem a fejlett országban lényegében ugyanolyan költségen, biztonságosan és a szállítás környezetkárosító hatásaitól és költségeitől mentesen tud működni. Látni kell azonban, hogy ezek lassabban történnek meg (pl. a munkabér-megtakarítás nagyobb, mint a robotizált gyár révén elért költségcsökkenés, vagy az új gyárnak nagy a beruházási költsége, ezért amíg lehet, használják a régit), mint arra a környezetvédelmi okokból szükség lenne.

A fentiek mellett fontos az emberekben tudatosítani: nem biztos, hogy az emberiség sikerrel úrrá tud lenni ezen a kihíváson. A történelemben számos példa van arra, hogy

egyes részproblémák esetén ez miért és hogy nem sikerült (pl. *Diamond*, 2007). Diamond az Összeomlás című könyvében összeszedi a gyakorlati tanulságokat is, és elemzi, hogy miért hoz néhány társadalom önsorsrontó döntéseket. Az ő konklúziója, hogy még a legnagyobb cégek viselkedéséért is a fogyasztók a felelősök, mert ők, illetve az általuk választott politikusok tudják csak rákényszeríteni a gazdasági szereplőket a változásra. Az pedig e tanulmánynak is a végkövetkeztetése, hogy a gazdaságnak, a világ gazdasági rendszerének változnia kell, ha a fenntarthatóság felé akarunk közelíteni.

Konklúzió

Fenntartható fejlődés a Föld jelenlegi állapotában valójában már nem létezik, illetve az, ami a világgazdaságban folyik, egyértelműen nem fenntartható. A multinacionális cégekre és a piaci versenyre alapozott kapitalizmus a legsikeresebb modell a gazdasági növekedés tekintetében – de a gazdasági növekedés, illetve ez a modell komoly korrekciók, korlátozások nélkül a Föld szempontjából tarthatatlan. Ráadásul a multinacionális cégek immanens érdeke nem egyeztethető össze a Föld érdekeivel, a helyi környezetvédelem nem lehetséges lokálpatriotizmus nélkül. Nem remélhető érdemi változás, ha a helyben érdekelt választóknak nincs érdemi ráhatásuk a multinacionális szennyezőkre. Cselekedni lokális (választópolgári) nyomásra lehet, de a fenntarthatóságot csak globálisan lehet megteremteni. A jelen gazdasági modell szerint azonban a felelősen cselekvők versenyhátrányba kerülnek, és ez igaz a cégekre és országokra egyaránt. Ezen kellene a gazdaság szabályainak átírásával változtatni. Viszont cselekedni kell – már nincs idő.

Hivatkozások

- A fenntartható fejlődés nemzetközi programjának értékelése és a további feladatok.
Fenntartható Fejlődés Bizottság, 1997 (ISBN 963 03 4431 9)
- ENSZ Fenntartható fejlődési célok <https://www.ajbh.hu/-/ensz-fenntarthato-fejlodesi-celok-sustainable-development-goal-sdg->, https://jak.ppke.hu/uploads/collection/546/file/Vilagunk_atalakitasa.pdf
- BOGÁR LÁSZLÓ (2003): *Magyarország és a globalizáció*. Osiris Kiadó, Budapest.
- DIAMOND, J. (2007): *Összeomlás*. TYPOTEX, Budapest.
- HOWE, S. (2004): *Bírodalmak*. Magyar Világ Kiadó, Budapest.
- JORDÁN FERENC (2023): *Az ember vége, a természet esélye*. Open Books.
- KIRCHHERR, J. – PISCICELLI, L. – BOUR, R. – KOSTENSE-SMIT, E. – MULLER, J. – HUIBRECHTSE-TRUIJENS, A. – HEKKERT, M. (2018): Barriers to the Circular Economy: Evidence from the European Union. *Ecological Economics*, 150, 264–272.

- KRUGMAN, P. (2019): 6. Globalization: What Did We Miss?”. *Meeting Globalization's Challenges: Policies to Make Trade Work for All*, Princeton: Princeton University Press, 113–120. <https://doi.org/10.1515/9780691198866-010>
- Pol Antràs (2020): De-Globalisation? Global Value Chains in the Post-COVID-19 Age. *NBER Working Papers 28115*, National Bureau of Economic Research, Inc.
- VÁRHELYI TAMÁS – ÁRVA LÁSZLÓ (2022): Az új, post-Covid közgazdaságtan felé. *Európai Tükör*, 24(4), 107–120.
- VÁRHELYI TAMÁS – ÁRVA LÁSZLÓ (2023): Világgazdaság a pandémia után, tekintettel a technológiai fejlődésre és a jelenkor kríziseinek tanulságaira. In: Szlavik János – Csugány Julianna (szerk.): *Válság, kilábalás, fenntarthatóság*. Líceum Kiadó, Eger.
- World Energy Balances, 2024: World Energy Statistics and Balances - Data product - IEA
- World Energy Outlook, 2024: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2024>